

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA ANKARA

FUAT BAYRAMOĞLU

Milli Mücadele yıllarında Ankara'yı anlatmak bir büyük milli destanın kaynağını canlandırmak demektir. Bunu da belki bir kitaba sığdırabilmek ancak mümkün olabilir. Bir bakıma Atatürk'ün büyük NUTUK'u işte bu Milli Mücadele ve Ankarasının bir öyküsüdür. Çünkü, Milli Mücadele bir Kurtuluş Savaşı mucizesidir. Türk milleti bunu bir idealin ve bir Önderin izlerinden gerçekleştirmiştir. Ve çünkü o dönemde Ankara Türkiye'nin kalbidir. Benim bu konuşmamla anlatabileceğim, bu destanın oraya ait küçük bir bölümünün bazı özellikleri olan ayrıntılarından bir anılar demetidir.

*Kurtuluş Harbi ne müdhiş , ne büyük mucizedir.
Her tecellisini anlatmak uzundur bir bir.
Bir tecellisi fakat ruhu saatlerce sarar,
Orda bir Ankara var, insanı var, Meclis'i var,
Ki akullar duruyor geçmişi andıkça bugün;
Öyle bir mucize var etti ki Türk milleti dün
Sürecek menkibesinden yazılan destanlar...
Orda bir Ankara var, meclis'i var, halkı da var...*

Büyük Türk şairi üstadım Yahya Kemal Beyatlı'nın mısralarından aldığım ilham ve onun, ruhumda hissettiğim manevi izniyle bugün burada tekrar ettiğim bu mısraları 1987'deki I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nda yaptığım konuşmamda okumuştum. O zaman doğan bu duygunun bugün de huzurlarınızda Milli Mücadele Yıllarının Ankarası'ndan bahsederken tekrarı ihtiyacımı duyuyorum.

Evet, bir tecellisi ancak anlatabileceğim o yıllardaki Ankara'nın kalbi, Hacı Bayram-ı Veli, cami ve türbesinin bulunduğu semt olmuştur. Bunu

açıklamağa ve buraya ait bir kaç olayı ve etrafındaki anılarımı özetlemeğe çalışacağım.

Eski devirlerde yurt içinden ya da Türk ve İslam âleminde Ankara'ya ilk defa gelenlerin bir gelenek olarak ilk ziyaret ettikleri yer, Hacı Bayram-ı Veli'nin mekanı olmuştur.

1993 yılında Akara'da iki büyük olayın, iki bayramın 70. yılı kutlanacak: 13 Ekim'de Ankara'nın başkent oluşu, 29 Ekim'de de Cumhuriyet ilânının 70. yılı... Şimdiden o günleri yürekte kutlarız.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'ya ait anılarıma yetmiş yıldan bir kaç yıl daha öncesine ineceğim. Bir başlangıç seçecek olursak 74-75 yıl öncesinde, Milli Mücadele denilen İstiklâl veya Kurtuluş Harbi'nin başlangıcı, I. Dünya Savaşının sonu olan Mondros Mütarekesi imzası tarihi 30 Ekim 1918'i başlangıç alacağım.

O tarihte biz Ankara'da, Hacı Bayram mahallesinde, cami ve türbenin hemen karşısında Yeni Şeyh Konağı denilen bir evde yaşıyorduk. Bu üç katlı, büyücek bir Ankara yapısıydı. Babam Hacı Bayram-ı Veli dergâhının post-nişini, Şeyh Mehmet Tayyib Efendi, çocukları ve torunlarıyla yaşardı. Ben oğullarımın en küçüğü idim; 5-6 yaşlarında olmalıydım...

Babam İstanbul'daki Osmanlı Meclis-i Meb'usani'nda Ankara mebusu idi. Meclis o tarihlerde padişah tarafından feshedilmiş, babamla ailesinden İstanbul'da olan bizler Ankara'ya dönmüştük. Ankara çok önemli, hüzünlü ve heyecanlı günler yaşıyordu. En büyük ağabeyim İstanbul hükümeti tarafından hapsedilmişti. Şehire İngiliz, Fransız işgal müfrezeleri gelmiş, yerli Ermeniler taşkınlıklarda bulunmağa başlamışlar...

Mahallemiz, Ankara'nın manevi merkezi olan Hacı Bayram-ı Veli'nin türbe ve caminin bulunduğu semti demiştim. Hacı Bayram-ı Veli o tarihte -ve her zaman da öyle olmuştur- Anadolu'nun Koruyucusu sayılıyordu. Bunu pek çok yerde okuyabilir, duyabilirsiniz... Ben de Türk Tarih Kurumu tarafından ikinci basımı 1989 da yapılan Hacı Bayram-ı Veli'ye dair kitabımda anlatmışımdır.

Türkiye'nin kalbi Ankara'nın manevî merkezi Hacı Bayram semtiydi. Bunu o yılların önemli olaylarıyla açıklayacağım:

1) Atatürk, o yılların Mustafa Kemal Paşası, 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldiği zaman, tarifsiz coşkun ve heyecanlı bir halk kitlesi tarafından görkemli gösteri ve sevgilerle karşılanmıştı. O tarihte en çok 25-30 bin nüfuslu bir kent sanılan Ankara, onu ve *Kongurlar* dediği arkadaşlarını 50-80 bin kişilik bir kalabalıkla karşılıyor ve bağrına basıyordu. Bu insanların pek çoğu civar köy ve kasabalardan da atlı, yaya gelip katılmışlardı.

Mustafa Kemal Paşa ilkin Hacı Bayram'a getirilmiş, türbeyi ziyaretle büyük Velî'nin ruhuna bir fatiha okumuştur. O gün türbenin önüne kırmızı yol halıları serildiğini, ortanca ağabeyimin aynı güne rastlayan düğününü kutlayan ailemizin hanımlarından töreni seyrettiklerini bugün hâlâ anımsayıp anlatan büyüklerimiz var... Ben henüz ilk okula başlamıştım; kendi anılarım arasında o ziyaretin izlerini bulamıyorum. Ama Mustafa Kemal Paşanın Hacı Bayram'ı ziyareti bundan ibaret kalmamıştır.

Kemal Paşa Ankara'ya gelişinden bir hafta kadar geçince, 3 Ocak 1920 tarihinde, kent in ileri gelenlerini teşekkür için davet etmiş ve onlara uzun ve çok önemli bir konferans vererek geleceğe dair düşüncelerini anlatmış. Onunla hep beraber bulunmuş olan Mazhar Müfit Kansu anılarında: "*Konferans halk üzerinde iyi bir tesir bıraktı ve vaziyet hakkında aydınlanan halk büyük bir memnuniyet içinde mektepten ayrıldı*". der. Konferansın ayrıntılarını NUTUK'ta buluyoruz: Orada 220 sayılı bir belge var ki çok ilginç ve dikkatle okununca geleceği anlatmış olduğu görülür.

Babam o tarihte hayatta ve 63 yaşındaydı. Herhalde o davette bulunmuş, o çok ilginç konferansı dinlemiş ve anlamış olmalıdır. Annemin daha sonraları bize sık sık anlattığına göre babam -ki adeta keramet sahibi olduğuna inanılan, zeki bir insandı- ona demiş ki "*Bu Mustafa Kemal Paşa, çok mühim işler, değişiklikler yapacak, bir gün tekkeleri, türbeleri de kapatacaktır. Ben o günleri görmek istemiyorum. Toprağın altı bana artık üstünden daha iyi geliyor. Elimi bir gün şöyle göğsüme koyup ruhumu teslim edeceğim. Beni öyle bulacaksınız...*" Ve aynen, anlattığı gibi de vefat etmiştir. Ölümü, 1338 Ramazan ayının ilk günü, yani 20 Mayıs 1920 gecesi kalp sektesinden olmuştu. Bunu tabiatıyla bütün ayrıntılarıyla hatırlarım.

Babam, sanırım Hz. Peygamberin vefatındaki yaşında bulunduğu için

olacak, adeta ölüme hazırlıklarda bulunmuştu: Benim nüfusumu mahkeme kararıyla düzeltip yaşımı yediye çıkartarak ilk okula yazdırmıştı. Galatasaray'da okuyan ortanca ağabeyimi galiba 9 ya da 10. sınıftan ayırarak evlendirmiş. Düğün de nasılsa Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geldiği güne rastlamış. Belki de daha önce o işi de halletmek istemişti?!..

2) Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya geldikten sonra cereyan eden olayların en önemlilerinden biri, 23 nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışıdır. Bu olayın, evimizin önlerinde, mahallemizde geçen bölümü dolayısıyla büyük NUTUK'ta Kemal Paşa'nın yazmış olduklarını aktaracağım. O diyor ki: "... Meclisi, Nisanın 23. Cuma günü açmaya karar verdik. Bu karar üzerine, 21 nisan 1920 günü yaptığım bildirimi, o günün duygu ve anlayışına ne denli uymak zorunluğu bulunduğunu gösterir bir belge olması bakımından, olduğu gibi sunmayı uygun görüyorum." Tel çok ivedi olarak bütün askeri ve sivil makam ve kişilere gönderilmiş ve ivedi cevap istenmiştir:

"1- Bimennihilkerim (Tanrının yardımıyla) Nisanın yirmi üçüncü günü, cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

"2- Vatanın istiklâli, makam-ı refi'-i Hilâfet ve Saltanatın istihlâsı (halifelik ve padişahlık yerinin kurtarılması) gibi en mühim ve hayati görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisinin açılış gününü cumaya tesadüf ettirmekle o günün mebrûkiyetinden (kutluluğundan) istifade ve bütün mebuslarla birlikte Hacı Bayram-ı Velî cami-i şerifinde cuma namazı kılınarak envâr-ı Kur'an ve salâttan (Kuran ve namazın nurlarından) ışık alınacak ve güç kazanılacaktır. Namaz kılındıktan sonra Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancağı alınarak Meclisin toplanacağı özel yere gidilecektir. Toplantı yerine girilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende, camiden başlayarak Meclise kadar, Kolordu Komutanlığınca askerî birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.

"3- Açılış gününün kutsallığını belirtmek için il merkezinde, Vali Beyefendi Hazretlerinin düzenliyeceği üzere hatim indirilmeye ve Buharî-i şerif okunmaya başlanacak ve Hatimin son bölümleri, uğur için, cuma günü namazdan sonra Meclisin toplantı yeri önünde okunup bitirilecektir."

(4) ve (5). maddelerde yurdun her tarafında okunacak Buhari ve indiri-

lecek hatimlere dair talimatlar yer almakta, 6. maddede de "*Ulu Tanrı'dan tam başarıya ulaştırmasını yakarırız*", denilmektedir.

Meclis'e girildikten sonra da Hacı Bayram-ı Veli'nin sancağı kürsünün arkasına yerleştirilir. Kur'an-ı Kerimle Sakal-ı Şerif Meclis kürsüsünün üzerine konulur. Tekbirler getirilir ve sonra sıra Meclis'in açılışına gelir.

3) İstanbul Hükümeti ve Padişahın Mustafa Kemal Paşa'yı idama mahkûm etmesi ve şeyhülislamın fetvası üzerine Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendinin büyük bir yurtseverlik ve cesaretle verdiği ve hemen hemen bütün Anadolu din bilginleri ve müftüleri tarafından imza edilen karşı fetva Ankara'da Meclis'in açılışından bir gün önce, 22 Nisan 1920 günü yayınlanmış ve ilk kez Hacı Bayram Camii'nde okunmuştur.

4) 13 Temmuz 1921 günü Afyon-Altıntaş savaşında Yunanlılarla savaşırken şehit düşen 4. Piyade Tümen Komutanı ve İnönü savaşları kahramanlarından Kurmay Yarbay Mehmet Nazım Bey için 30 Temmuz 1921 tarihinde büyük bir cenaze töreni düzenlenmiş, namazı Hacı Bayram Camii'nde kılındıktan sonra camiin kabristanında geçici bir mezara gömülmüştü. Mezarın etrafı da tahta çıtalarla çevrilip bir çeşit hazire yapılmıştı. Ziyaretçilerin bu tahta parmaklıklar üzerine yazılar, şiirler yazarak duygularını belirtmeleri kısa zamanda bir adet haline geldi.

Bu şehadet ve kabir benim yaşamımda iz bırakan önemli bir olay teşkil eder. Şiire uyanışımın ve yazışımın başlangıcı olmuştur. Yahya Kemal şiire başlayışını anlatırken diyor ki: "*Her sanatta olduğu gibi şiir sanatına da vukuf doğuştadır. Zamanla elde edilir. Ya bir aşk veya bir ideal, bir harp, bir isyan, hasılı bu neviden bir hadise bir şairin inkişaf etmesine, hissini ifade etmek için dilinde bir kudret aramasına vesile olabilir.*" Benim şiire başlamamın izahı bu işte! Ben de üstad gibi öyle bir vesileyle yazdığım ilk eserin hiç bir mısraını hatırlayamıyorum. Yalnız o tahtalarda gördüklerimin. ayanına ulaşmak için işrâk, âfil olmak gibi Lûgat-i Osmanî'den bulunmuş kelimeler kullanmış olduğumu hatırlıyorum. 9-10 yaşlarımda olmalıyım...

5) Sakarya Savaşında yaralanan askerlerimiz Polatlı yakınından trenle Ankara'ya getirilmişler, milletvekilleri onları törenle karşılamışlardı (Eylül 1921).

Hacı Bayram caddesinde bugün izi, eseri kalmayan ve eskiden, ailede

aşağı konak diye iddialı bir adı olan eski bir binamız vardı. Meclis'in açıldığı gün törenle önünden geçenlerin eski resimlerde görüldüğü bu sıvasız bina, dördüncü sınıfa kadar okuduğum Menba-i Füyuzat İlk Okulu idi. O ara hastahaneye çevirildi. Biz de dördüncü sınıfta taş mektep denilen Ankara lisesinin ilk kısmına nakledildik.

Savaş cephesinden getirilen yaralıların bir kısmı da orada tedavi ediliyordu. Bütün mahalleli de gönüllü olarak yardımcı olmaya çalışıyordu. Bu olaylar Ağustos ve Eylül 1921 tarihlerine rastlar.

O tarihten bir yıl sonra da, büyük Taarruz'da esir alınan Yunan er ve subayları Ankara'ya getiriliyorlar. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği bir emirle, (29 Eylül 1922) -Yunanlıların Türk esirlerine yaptığının tersine- Yunanlı esirlere iyi muamele edilmesi istenmiştir. Millet zaten onlara düşmanca davranmıyordu. Yunan başkomutanı Trikopis ve kurmayları Ankara'da esir gibi değil misafir gibi muamele görmüşlerdi. Yunan esirlerinin bazılarının mahallemizde, örneğin hastahane-de hafif işlerde çalıştırılırken şefkatle muamele gördüklerini hatırlarım. Biz ki Yunanlılar Polatlı'ya kadar gelip de TBMM'nin tedbir olarak Kayseri'ye taşındığı ve Ankara'da paniğe kapılanların Çankırı, Çorum, Kırşehir gibi yakın kent ve kasabalara hicret ettiği zaman Ankara'da kalmış olan ve Yunanlıların mezalimine tevekkülle alm yazısı olarak terkedilen bizler, doğal olarak, Yunanlılara kin beslememiz gerekirken, böyle bir duyguya kendimizi kaptırılmış değildik. Benim çocuk bellek ve bilincimde kalan bu anıyı teyit eden bir eski anketten şimdi bir bölüm okuyacağım. Bu anket, (Yeni Mebuslarımız) başlığı altında Urfa mebusu Yahya Kemal Beyle yapılmış ve 3 Temmuz 1339 (1923) tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de yayımlanmıştır. Yahya Kemal Bey, övücü sözlerle kısaca hatırlatıldıktan sonra kendisine bazı sorular yöneltiliyor, cevaplar alınıyor. Sorular ilginç ve cevaplar cidden değerli... Ama asıl son bir soru var ki şimdi üzerinde durduğum konuyu ve anımı doğruluyor, belgelemiş oluyor:

"Bu suallerden sonra Yahya Kemal Beye sorduk:

"- Ankaramızı nasıl buluyorsunuz?

"- Demin Yunan neferlerini Meclis'in salonlarında dolapları, masaları yerleştirirken, ortalığı süpürürken gördüm. Böyle bir manzara nerede gö-

rülür?"

Yahya Kemal Beyin bu kısa cevabından da anlıyoruz ki Yunan esirlerine bazı işler yaptırılırken kendilerine, daima, ne şaşılacak şeydir, sertlik ve düşmanlık göstermeden muamele ediliyordu. Ben şu kadar yıl önceki izlenim ve anılarımı güçlendiren bu belgeye yeni rastlayarak, teyit edilmiş olduklarını görüyorum.

6) Sakarya Zaferi kazanıldığı zaman Kemal Paşa'nın Ankara'da karşılanması için hazırlık ve programlar yapılmıştı. Paşa istasyondan Meclis önüne gelecek oradan da -Ankara'ya ilk gelişindeki gibi- Hacı Bayram-ı Vefî camiiine gidilecekti. Mustafa Kemal Paşa bu programı uygulatmamış, Değişikliğin öyküsü çeşitli kitaplarda ona mal edilen çeşitli sözleriyle anlatılmıştır. Hangisi gerçektir bilinmiyor. En güvenilir olarak Fahri Rıfkı Atay'ın (Çankaya)sından alıntılanacağı:

"Bir defa Saraçoğlu kürsüde Arap kültürü diye tutturduğu vakit hocalar ayaklanmışlar, hatibi dövmek için kürsüye doğru yürümüşlerdi. Saraçoğlu, acaba kendimi üzerilerine mi atsam, ne yapsam? diye düşündüğü sırada kapıdan Vasîf ve arkadaşları girerek kürsüye koştular ve bir mücadele cephesi kurdular. Böylece hocaların ayaklanması sonuna kadar gitmedi. O akşam Mustafa Kemal Saraçoğlu'na diyordu ki:

"- Bak çocuk, büyük bir hata ettin. Ya seni dövselerdi ne olurdu? Yapacağımızı bir müddet daha geri bırakmağa mecbur kaldık. Böyle şeyler tertip ister. Daha önce bize haber vermelisiniz. Hazırlıklı olmalıyız."

"Sonra şu fıkrayı anlatmıştı:

"-Sakarya'dan dönmüştüm. İstasyona çıkınca hocaların beni Hacı Bayram'a götüreceklerini haber verdiler. Baktım ki Mehmetçiğin zaferini türbeye kaptıracağız. Red de edemezdim. Kalabalık arasında yavaş yavaş yürüyerek bir tertip düşünüyordum. Tam Meclis'in önüne gelince, birden ayrıldım, balkona çıkarak nutuk söylemeğe hazırlandım. Halk da milletvekillerine katılarak karşımda bir dinleyiciler kalabalığı toplandı. Söyledim sonra içeriye girdim. Program bu olmuş oldu."

Atay'ın yazdığı şekilde cereyan eden bu olayın başka kaynaklarda Büyük Taarruz'dan sonra olduğu yazılır. Örneğin Celâl Erikan adlı bir yazarın Komutan Atatürk kitabında (S. 5) "*Kurtuluş Savaşı kazanılmıştır.*

Mustafa Kemal İzmir'den Ankara'ya dönmüştür: Hacı Bayram Veli'nin ziyaret edilmesi önerisi karşısında kalınca şahlanır ve şöyle karşılık verir: "Hayır, oraya gidilmeyecektir. Türk çocuklarının kazandığı utkuda Hacı Bayram'ın hissesi yoktur ve olamaz."

Görüleceği gibi arada fark var: Sakarya'dan mı, Kurtuluş Savaşı kazandıktan sonra mı olmuş? Hangisi doğru acaba?

Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun son Özel Kalem Müdürlüğü görevinde bulunduğu (1944-46) sırada kendisinden Atatürk'e ait bir çok anılarını dinledim. Buna benzer bir hatırasını anlatmadı. Böyle bir olayın hikâyesini nice yıllar sonra okuduğum için (Çankaya'nın ilk baskısı 1958 yılındadır) Saraçoğlu'na sormam da artık mümkün değildi. Eğer olay Kurtuluş Savaşı'nın kazanılışından sonra ise, Refîî Cevat Ulunay tarafından da şöyle bir hatıra anlatılır: *"Hatta Büyük Halâşkâr Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın büyük taarruzun gecesini Hacı Bayram-ı Veli'nin, parmaklıklarına sarılarak, sabaha kadar tazarrû ve niyaz eylediğini, sözüne itimad edilir bir zatdan dinlemiştim."*

Sakarya Zaferi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) üzerine Meclisce kendisine Mareşal rütbesi ve Gazi ünvanı verilen Başkomutan Mustafa Kemal 20 Eylül'de orduya, (NEFERLERE) hitabı ile yazdığı bir mesajda şunları belirtiyor: *(... Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle, imanunla, itaatinle hiçbir korkunun yıldıramadığı demir gibi pâk kalbinle düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi nefsimde en aziz bir borç bildim..... Cenab-ı Hak giriştiğimiz kurtuluş mücadelesinde şerefli silah arkadaşlarıma kendilerini temyiz eden asaletin, civanmertliğin, kahramanlığın hakkı olan kat'i halâsı nasip etsin.)*